

Вплив ринкових відносин і прагматизму на процес підготовки сучасного вчителя

Аналізуються відповіді процесу підготовки нового учителя на виклики ринкових відносин, що утворюються у вітчизняному життєвому просторі.

Ключові слова: людина, ринкові відносини, учитель, освіта, філософія освіти, тренінг, метод проектів.

У сучасному глобалізованому світі потужний вплив на процес підготовки нового вчителя, здійснюють ринкові відносини. Їх вплив є досить суперечливим, саме тому має бути охарактеризований в усій повноті. На XI Всесвітньому конгресі товариств із порівняльної педагогіки «Нові виклики, нові парадигми: освіта на шляху в XXI століття» (Південна Корея, 2001 рік) виділялося чотири базові характеристики глобальних процесів у світовому співтоваристві, які необхідно враховувати при розбудові сучасної освітньої системи (і відповідно – при підготовці «нового вчителя»):

- сучасний світ являє собою цілісну соціально–політичну систему, тому проблеми, що виникають в одній країні, неминуче призводять до змін у інших країнах;
- використання сучасних інформаційних технологій, засобів масової інформації дає можливість людям різних країн та національностей приєднатися до одних і тих самих культурних цінностей;
- змінюється уявлення людини про простір: він ніби зменшується. Сучасні засоби комунікації дозволяють спілкуватися і працювати на відстані. Тому в усіх галузях життєдіяльності суспільства зростає питома вага міжнародного співробітництва. Створюються реальні передумови для формування єдиного економічного, інформаційного, освітнього простору, для планетарного громадського устрою;
- знижується роль держави у житті суспільства. Політична й економічна влада все частіше переходить до транснаціональних корпорацій, які починають впливати на траєкторію, характер соціальних, культурних й освітніх процесів у різних країнах та регіонах.

Ці риси сучасного суспільного розвитку суттєво впливають на світовий освітній простір і спричиняють неоднозначні процеси. З одного боку, світова спільнота усвідомлює і визнає вирішальну роль освіти у розвитку кожної особистості впродовж життя й у вирішенні проблем гуманізації сучасного суспільства в цілому. На всіх рівнях функціонування освіти в суспільстві у побудові освітньої політики, організації процесу навчання, виробленні методичних підходів тощо – починає враховуватися сучасна реальність: академічна мобільність, інтенсифікація інформаційних процесів, необхідність гуманістичного підходу, розквіт ідеї безперервної освіти. Нові інформаційні технології дозволяють підвищити якість освіти у віддалених районах і сільській місцевості, забезпечують залучення учнів до сучасних наукових досягнень. З іншого боку, стрімкими темпами відбуваються інтернаціоналізація та інтеграція світового освітнього простору; розвинені країни та міжнародні організації за допомогою економічного тиску розширюють експансію нововведень до сфери освіти країн, що розвиваються, і нових незалежних держав. При цьому нерідко ігноруються освітні й культурні традиції цих країн, місцеві соціокультурні умови. Це посилює формування регіональних тенденцій у сфері освіти, спричиняє підвищення функцій етнічних мов у навчанні та вихованні, зростання питомих ваги етнокультурного компонента в змісті освіти [3, с.186].

У сучасних ринкових умовах вимоги до особистості постійно зростають. Це стосується і підготовки нового вчителя. Як зазначають дослідники, останнім часом

до переліку нагальних соціальних потреб потрапили такі необхідні нині якості особистості:

- володіння універсальними способами діяльності;
- комунікативність;
- уміння колективної праці;
- здатність до самоосвіти;
- норми та еталони соціальної життєдіяльності (вихованість) [8, с.128].

За умови оволодіння ними майбутній учитель з більшою долею імовірності зможе бути повною мірою реалізованим у сучасному суспільстві. Як наслідок, змінюються умови сучасної системи підготовки нового вчителя. В умовах поширення ринкових відносин новими методами цієї підготовки постають коучинг, тренінги, метод проектів.

Коучинг є принципово новим напрямом у педагогічній науці та практиці, який створює умови для формування суб'єкта діяльності, здатного до реалізації своїх потенційних можливостей, самостійного прийняття відповідальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки. У його основі знаходиться постановка та максимально швидке досягнення цілей шляхом мобілізації внутрішнього потенціалу, освоєння передових стратегій отримання результату, розвитку й удосконалення необхідних здібностей та навичок. Основою педагогічного коучинга є взаємодієносини між викладачем та студентами, де перший ефективно організовує процес пошуку останніми кращих рішень завдань і втілення їх у життя, стимулює та спонукає до підвищення рівня комунікативного розвитку. Коучинг допомагає майбутнім учителям розвиватися, опановувати нові навички, досягати високих результатів не тільки в комунікативній діяльності, але й у професійній сфері.

Коучинг є особливо ефективним, коли його учасник:

- розуміє, що існує різниця між тим, хто він є, і тим, ким хотів би бути;
- готовий думати новим, незвичним для себе способом;
- готовий вислухати та прийняти правду про себе, яку до того не хотів сприймати;
- готовий здійснити необхідні зміни й дії;
- згоден з тим, що за результат несе відповідальність він сам, а не коуч [8, с.130].

Важливе місце серед технологій підготовки нового вчителя посідають тренінги – заняття, що більшою частиною складаються із практичних вправ. Якщо протягом проведення навчального заняття більше 70 % часу відведено відпрацюванню спеціальних навичок, рольовим іграм, що моделюють робочі ситуації, їх аналіз, таке навчання можна вважати тренінгом. У процесі тренінгу педагога, який проводить заняття, важко назвати лектором, оскільки його робочими інструментами є не тільки мова та голос. Намагаючись досягти цілей навчання, піклуючись про те, щоб студенти успішно інтегрували нові знання з тими, якими вони володіють, тренер спілкується з аудиторією, направляючи комунікативні сигнали різних каналів сприйняття:

- візуальні (слайди, малюнки, записи на фліпчарті, відеофрагменти);
- аудіальні (мова тренера, музичний фон, сигнали таймера);
- кінестетичні (моделювання ситуацій, діяльнісні вправи, завдання на командну згуртованість).

Різноманітність інформації, що надходить, допомагає її цілісному сприйняттю та кращому засвоєнню учасниками. Завданням тренінгу найчастіше є первинна обробка спеціальних навичок, відповідно до тематики тренінгу. Інформаційна складова тут є важливою у прикладному аспекті, а набуті знання важливі для здійснення більш ефективних дій. Саме на дії, на вдосконалення діяльності, відпрацювання ефективних технік, прийомів, підходів, придатних для використання в реальній ситуації, спрямована увага тренера й учасників.

Метод проектів, розроблений ще в першій половині XX сторіччя на основі прагматичної педагогіки Дж. Дьюї, стає особливо актуальним у сучасному інформаційному суспільстві. Він являє собою спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна закінчитися реальним, практичним результатом, оформленим відповідним чином; це сукупність прийомів, дій тих, хто навчається, у певній послідовності для досягнення поставленої задачі – вирішення особистісно значущої проблеми, оформленої у вигляді певного кінцевого продукту.

Основне призначення методу проектів – можливість самостійного набуття знань у процесі вирішення практичних задач або проблем, що потребують інтеграції знань з різних предметів. Якщо говорити про метод проектів як про педагогічну технологію, то ця технологія передбачає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів. В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних навичок тих, хто навчається, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвитку критичного й творчого мислення. Викладач в рамках проекту відводиться роль розробника, координатора, експерта, консультанта.

Привабливість зазначених методів є безперечною: адже вони орієнтують людину на розв'язання тих реальних, емпірично чітко фіксованих проблем, що постають перед нами в різних життєвих ситуаціях. Ідеальним, істинним прагматизм оголошує те, що слугує діям, дає людині вихід із конкретної ситуації [1, с.302–303]. Однак тим самим істина втрачає свою універсальність, загальна значущість: вона зрівнюється з вигодою, користю.

Загальна небезпека ідеології прагматизму (і зокрема – для підготовки «нового вчителя») полягає в тому, що її домінування руйнує зв'язки конкретних справ і прагнень з вищими цілями суспільного розвитку. За такої ситуації люди здійснюють певні дії, однак заради чого вони це роблять – їм самим неясно, а подекуди це й не має значення. В. Толстих констатує: якщо людина обмежена можливостями свого практичного досвіду, стає інструментом власних повсякденних проблем, інтересів і не потребує нічого, що виходить за ці межі – тут ми спостерігаємо вияв прагматизму. На перший план у такому разі виходить мотив корисності (або звичайної вигоди), у моральній практиці починає превалювати етичний релятивізм, оскільки моральні оцінки приносовлюються до інтересів та міркувань, незалежно від ідейного змісту останніх. І протистояти безкрилості прагматизму, як зазначає філософ, можуть не «добрі побажання», не лінія обрину, що постійно відсувається вдалечинь, а ідеали життєві, реально здійснювані, близькі душевним прагненням реальних людей. Саме вони є рушійною силою розвитку особистості [6, с.250–251]. І саме до них має спрямовуватись підготовка «нового вчителя».

Осмислення сучасних освітніх тенденцій дозволяє дійти висновку, що головний вектор розвитку освіти є спрямованим на загальнозначущі цінності. Логіка цивілізаційного розвитку зміщує свої домінанти у бік відповідальності особистості перед суспільством. Нова парадигма освіти дозволяє констатувати загальну необхідність змін у системі базових цінностей. Відповідно, в аксіологічному аспекті підготовки «нового вчителя» вона передбачає перехід від утилітарно–прагматичних цілей освіти, як сукупності знань, умінь і навичок, спрямованих на успішне здійснення виробничої діяльності, до креативної соціокультурної мети – особистісного розвитку індивіда.

Реалізація зазначеної мети передбачає не просто засвоєння соціально–культурного досвіду людства, а й процес самоформування особистості та її самореалізацію. Нова парадигма освіти має стати суб'єктивно–гуманістичною, культуроцентрованою, ціннісно– й особистісно–орієнтованою, такою, що поєднує в собі як інтереси суспільного розвитку, так і духовні параметри особистості. Саме тому в сучасних умовах, на нашу думку, основою філософії процесу підготовки «нового вчителя» постає принцип людиноцентризму.

Серед філософів, психологів, педагогів на рівні державної політики все частіше ведуться розмови про людиноцентризм як гуманістично орієнтований підхід до формування нової людини – активної, енергійної, розум і душа якої знаходяться у злагоді. Людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій у сучасну епоху, відхід від її раціоналістичних, прагматичних імперативів. Адже не секрет, що в багатьох випадках ми спостерігаємо дегуманізацію суспільних відносин, яка знаходить реальний відгук молоді, учнів і студентів. Старі форми втратили своє значення і вплив, тому сьогодні вже замало одних лише закликів до гуманізму [4, с.7].

Філософія освіти XXI сторіччя проголошує принцип людиноцентризму в освітньому процесі як адекватне відображення людиноцентристської тенденції у розвитку сучасного суспільства. Отже, вся педагогічна система має бути особистісно–орієнтованою, гуманною, демократичною. У сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогіці яскраво окреслюється гуманістична парадигма, в основі якої лежить екзистенціальна психологія, що базується на первинності буття людини. Якщо в знаннєво–орієнтова-

ній парадигмі викладач вищої школи виконує функцію транслятора знань, керівника процесу навчання, в особистісно–орієнтованій – організатора, тьютора, помічника процесу здобуття знань, то в дискурсі гуманістично–екзистенційних підходів педагог виступає зрівноважним зі студентами суб'єктом взаємодії, фасилітатором, порадиником, консультантом.

Підготовка «нового вчителя», на наш погляд, постає одним з ключових елементів цієї парадигми освіти, орієнтованої на творчу, новаторську діяльність учасників освітнього процесу, яка породжує щось якісно нове, більш досконале, відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно–історичною унікальністю. Одна з основних установок зазначеної парадигми – ціннісно–сміслова рівність кожної особистості (не в значенні подібності або рівноцінності знань і досвіду, а в праві кожного пізнавати світ без обмежень). У гуманістичній парадигмі любов до людини є атрибутом професіоналізму, оскільки любов породжує віру у творчі здібності й можливості кожного. Гуманістично–екзистенційна, людиноцентристська освітня парадигма акцентує увагу на людині як суб'єкті життя, як вільній та духовній особистості, що має потребу в саморозвитку. Вона орієнтована на розвиток внутрішнього світу індивіда, на міжособистісне спілкування, на діалог, на допомогу в особистісному зростанні [10].

Людиноцентристський підхід побудований на основі діалогу, на взаємозобов'язуванню спілкуванні між педагогом та вихованцем і між самими вихованцями. У процесі підготовки «нового вчителя» постає питання про необхідність утвердження нового педагогічного мислення та доцільності суб'єкт–суб'єктного спілкування як рівноправного й рівноцінного особистісного спілкування. Ціннісно–сміслова свідомість формується за умови, коли педагог вбачає у вихованці рівного й вільного у виборі цінностей суб'єкта, з яким він, як більш досвідчена людина, може поділитися своїми цінностями, що стають спільним надбанням. З позицій педагогічного спілкування, педагог розглядається не тільки як інтерпретатор суми певних знань, а й як носій індивідуальних властивостей. У цьому випадку головним у педагогічному спілкуванні постає готовність вчителя (викладача) й учня (студента) до взаємозбагачення та до діалогічної взаємодії.

Тому ми погоджуємося з думкою П. Фрейре про те, що людина досягає вільного особистісного розвитку лише у процесі діалогу, де важливе місце посідає зняття протиставлень у системі «вчитель – учень», де педагог повинен бути партнером, а не виконувати роль вкладника або розпорядника. Автентичність мислення вчителя засвідчується лише автентичністю мислення учнів. Справжнє мислення, те, що спрямоване на реальність, відбувається лише в спілкуванні» [7, с.58].

Принцип людиноцентризму як основа філософії процесу підготовки «нового вчителя» передбачає також педагогічно доцільні зміни у використанні методів і форм навчання. У традиційних пояснювально–ілюстраційних методах навчання домінує принцип передавання готових висновків, тоді як в основі організації проблемного навчання лежить принцип самостійного формування висновків. Це не відміння традиційних методів і форм навчання, але модифікує їх та розширює можливості впливу навчального матеріалу на свідомість учнів. Тому, поряд із традиційним викладанням, що ґрунтується на принципах авторитету та монологу, у навчанні повинен використовуватися діалог. Підрунтя активного навчання повинні становити методи, використання яких спонукає особистість до енергійного здобування, переробки інформації, поданої в такій дидактичній формі, що забезпечує вищі результати навчання практичної діяльності порівняно з репродуктивними способами [9, с.49].

Принцип людиноцентризму також дозволяє визначити, що важливе місце у підготовці «нового вчителя» посідають технології розвитку творчих якостей особистості, основою яких є проблемне навчання, що сприяє формуванню уміння самостійно ставити проблему та усвідомлювати її значущість. Зокрема, знання, отримані в процесі розв'язання проблемних ситуацій, потенційно можуть бути використані індивідом в аналогічній діяльності, оскільки рівень засвоєння знань (репродуктивний чи творчий) визначає спосіб їх відтворення [2, с.71].

В основі використання нових педагогічних технологій розвитку творчих якостей особистості та їх елементів перебувають:

– суб'єкт–суб'єктна взаємодія, яка ґрунтується на основі співпраці та довіри;

- ігрова діяльність, де навчання сприймається не як нав'язана, а як бажана й особисто значуща мета;
- проблемні та дослідницькі завдання, розв'язання ситуацій пошукового характеру, що потребують умінь самостійно аналізувати, систематизувати й виходити за межі поставлених завдань;
- розвивальне навчання, яке передбачає формування активного, самостійного творчого мислення особистості, що забезпечує її творчу активність, нестимульовану зовнішніми чинниками;
- особистісно-орієнтоване виховання, що ґрунтується на визнанні індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини та передбачає використання відповідних взаємозгоджених принципів: цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій, особистісно розвивальне спілкування, співпереживання, аналіз власного й чужого досвіду;
- групова й колективна творча діяльність, що сприяє розвитку пізнавально-світлоглядної, емоційно-вольової, мотиваційної, діяльнісної сфери кожного члена спільноти, впливає на стимулювання моральних почуттів, формування комунікативних умінь та розвиток почуття згуртованості і єдності поглядів групи;
- навчання як дослідження, спрямоване на становлення досвіду самостійного пошуку нових знань та використання їх в умовах творчості, на формування нових пізнавальних цінностей і збагачення ціннісних орієнтацій особистості;
- створення ситуації успіху, що полягає у цілеспрямованому, організованому поєднанні умов, за яких досягаються значні результати в усвідомленні своїх здібностей, віри у власні сили та переживання задоволення від того, що отримані особистістю або групою результати відповідають очікуванням чи навіть значно їх перевершують [5, с.63].

Отже, людиноцентристський підхід спрямовує підготовку «нового вчителя» насамперед на розвиток особистості (як своєї, так і вихованців), а не тільки на формування професійної придатності (передавання учням готових знань, умінь і навичок). Трансформація сучасного освітнього простору на засадах людиноцентризму передбачає, що:

- на зміну традиційним поглядам на освіту як на процес та результат навчання поступово приходить ставлення до неї як до інтегрального утворення, що охоплює широкий спектр усіх видів досвіду, які впливають на зростання і розвиток особистості впродовж усього життя;
- набула подальшого осмислення природа знання: від його ототожнення із поінформованістю до тлумачення знання як розумового процесу, у якому провідне місце посідає здатність учитися, розуміти й уміти здобувати знання;
- переосмислені цілі освіти — освіта нині спрямована одночасно на розвиток інтелекту, характеру і почуттів громадянськості, демократичності, патріотизму й гуманності;
- змінився зміст освіти та способи передачі знань — наслідування, запам'ятовування і відтворення поступаються місцем діалогам, колективним проектам, обміну спостереженнями.

Виклики часу зумовлюють необхідність упровадження відносин між викладачем і студентом, які можуть бути визначені як партнерсько-толерантні, суб'єктно-суб'єктні, як відносини взаємодовіри і взаємоповаги. Лише за таких умов зі стін вищих навчальних закладів будуть виходити самодостатні, підготовлені до свідомої й ефективної життєдіяльності особистості.

Список використаних джерел

1. Введение в философию : Учебник для вузов. В 2 ч. Ч. 1 / Под общ. ред. И.Т. Фролова. — М. : Политиздат, 1989. — 367 с.
2. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості / І.С. Волощук. — К. : Педагогічна думка, 1998. — 160 с.
3. Красовська О.Ю. Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О.Ю. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2011. — № 1 (4). — С. 182–188.

4. Кремень В.Г. Філософія: Логос, Софія, Розум : Підручник / В.Г. Кремень, В.В. Льїн. — К. : Книга, 2007. — 432 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : Учеб. пособие / Г.К. Селевко. — М.: Народное образование, 1998. — 256 с.
6. Толстых В.И. Сократ и мы: Разные очерки на одну и ту же тему / В.И. Толстых. — М. : Политиздат, 1986. — 384 с.
7. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / П. Фрейре ; пер. з англ. — К. : Юніверс, 2003. — 168 с.
8. Шинкаренко В. Інноваційні технології в процесі формування сучасної особистості / В. Шинкаренко, Ю. Дивоняк, Е. Назаренко // Гуманізація навчально-виховного процесу. — Слов'янськ, 2011. — Вип. LVII. — С. 127–133.
9. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : Навч. посібник / П.М. Щербань. — К. : Вища школа, 2004. — 207 с.
10. Яшник С.В. Аксіологічне переосмислення сучасного освітнього простору [Електронний ресурс] / С.В. Яшник. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/nvnuau_ppf/2011_159_4/11ysv.pdf

Гончаров В.И. Влияние рыночных отношений и прагматизма на процесс подготовки современного учителя

Анализируются ответы процессу подготовки нового учителя на вызовы рыночных отношений, которые утверждаются в отечественном жизненном пространстве.

Ключевые слова: человек, рыночные отношения, учитель, образование, философия образования, тренинг, метод проектов.

Goncharov, V.I. Influence of market relations and pragmatism is on a process preparations of modern teacher

Answers to the process of preparation of new teacher are analysed for the calls of market relations that become firmly established in home vital space.

Key words: man, market relations, teacher, education, philosophy of education, training, method of projects.